

Małgorzata Rękosiewicz

Instytut Psychologii
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

WŁAŚCIWOŚCI TOŻSAMOŚCI MŁODZIEŻY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ¹

W artykule zaprezentowano wyniki badań nad tożsamością osób z niepełnosprawnością intelektualną w wieku późnej adolescencji i wylaniającej się dorosłości. W badaniu wzięło udział 12 osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Jako narzędzie badawcze zastosowano indywidualny wywiad pogłębiony oparty na idei pięciu wymiarów tożsamości wg *Skali Wymiarów Rozwoju Tożsamości (Dimensions of Identity Development Scale – DIDS)* autorstwa Koena Luyckxa i wsp. (2008). Wyniki wskazują na to, że poziom badanych wymiarów tożsamości oraz występowanie poszczególnych statusów tożsamości jest różne w dwóch grupach wiekowych. Wyniki sugerują jednocześnie, że mimo ograniczeń w funkcjonowaniu intelektualnym, możliwy jest rozwój tożsamości w kierunku tożsamości najbardziej dojrzałej - osiągniętej.

Słowa kluczowe: eksploracja, niepełnosprawność intelektualna, późna adolescencja, status tożsamości, wylaniająca się dorosłość, zobowiązanie

WPROWADZENIE

Postulowana od dawna potrzeba integracji otoczenia społecznego z osobami niepełnosprawnymi i samostanowienia oraz normalizacji w ich codziennym życiu wywołuje zwiększenie zainteresowania mechanizmami ich funkcjonowania. Podejmuje się coraz liczniejsze, zakreślone na szeroką skalę, badania naukowe (por. Brzezińska, Kaczan, Piotrowski, Pluta, Rycielski, Sijko, 2010), debaty społeczne, badania sondażowe. Na pytania dotyczące niepełnosprawności odpowiada już nie tylko medycyna czy pedagogika specjalna, ale także, coraz częściej, psychologia i neuropsychologia, a także stosunkowo młoda dziedzina nauki - kognitywistyka. Szczegół-

nie potrzebne wydają się obecnie badania naukowe dotyczące dzieci i młodzieży, u których częstość występowania niepełnosprawności od wielu lat w Polsce systematycznie wzrasta (por. GUS, 2003).

Tożsamość to problem podejmowany przez badaczy różnych dyscyplin naukowych. Dotyczy to jednak przede wszystkim tożsamości osób pełnosprawnych lub z ograniczeniami sprawności fizycznej (np. Piotrowski, 2010). Obszarem mało znanym jest nadal tożsamość osób z niepełnosprawnością intelektualną. Badania tożsamości, czy bardziej poczucia tożsamości (por. Sikora, 2008), osób upośledzonych umysłowo przyniosłyby dwojakiego rodzaju korzyści. Po pierwsze, wniosłyby wiedzę, w zakresie której

---

¹ Badania zostały przeprowadzone w ramach pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Anny I. Brzezińskiej w Instytucie Psychologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w roku 2011.

obecne są istotne braki. Po drugie, wiedza ta mogłaby być podstawą do projektowania działań pomocowych, mających na celu wspieranie rozwoju osób niepełnosprawnych i polepszenie jakości ich życia oraz, w dalszym kroku, przeciwdziałanie dyskryminacji, marginalizacji i wykluczeniu.

Brak zweryfikowanej empirycznie wiedzy na ten temat prowadzi do niepisanego założenia, że u osób tych, ze względu na ograniczenia w sferze poznawczej, głównie w zakresie myślenia abstrakcyjnego, nie rozwija się tożsamości. Tożsamość staje się w tym przypadku konstruktem, który budzi wątpliwości – czy należy i czy w ogóle da się go mierzyć u osób z niepełnosprawnością intelektualną. Istotnym kontrargumentem wydaje się być fakt, że osób niepełnosprawnych intelektualnie dotyczą jedynie ograniczenia w myśleniu abstrakcyjnym (tym większe, im głębszy stopień niepełnosprawności), które z całą pewnością mogą utrudniać odnalezienie odpowiedzi na pojawiające się w czasie adolescencji pytania (*kim jestem, do czego zmierzam, jakie są moje wartości*), ale nie ma dowodów na to, że ten proces uniemożliwiają, albo że takie pytania, pod różnymi postaciami, w ogóle nie pojawiają się.

W pracy tej skorzystano z ujęcia tożsamości zaproponowanego w koncepcji Koena Luyckx'a i wsp. (2006). Badacz ten rozwija klasyczne ujęcie tożsamości Erika H. Eriksona i Jamesa Marcii i definiuje tożsamość jako efekt zachodzących naprzemiennie procesów eksploracji wszersch (EW) i w głąb (EG) oraz podejmowania zobowiązań (PZ) i identyfikowania się z nimi (IZ). Procesy formowania się tożsamości obecne są we wczesnej i późnej adolescencji, ale ujawniają się, jego zdaniem, także w okresie wyłaniającej się i wczesnej dorosłości.

PROBLEM

Tożsamość jest rozumiana przez różnych autorów nieco odmiennie, jest jednak zawsze odpowiedzią na pytanie „kim jestem?”. Erik H.

Erikson (2000), który jako pierwszy użył w psychologii pojęcia „tożsamość *ego*” (rozumianego jako spostrzeganie identyczności i ciągłości własnej osoby mimo upływu czasu oraz poczucie, że inni ludzie uznają tę jedność osobową i ciągłość jednostki), uważał, że budowanie własnej tożsamości przypada na okres adolescencji. Obecnie zwraca się uwagę na to, że tożsamość osobista może ulegać przemianom pod wpływem nowych zadań i ról podejmowanych przez człowieka także w okresie dorosłości (Waterman, 1999; Bosma, Kunnen, 2001).

James Marcia (2002), kontynuator myśli Eriksona, oraz Stephen, Fraser i Marcia (1992) zaproponowali modyfikację klasycznego modelu kształtowania się tożsamości (w postaci powtarzających się cykli: „moratorium – osiągnięcie – moratorium – osiągnięcie”; ang. *MAMA cycles*) uznając, że status tożsamości w okresie dorosłości może zmieniać się pod wpływem zmian zewnętrznego środowiska. Na żadnym etapie życia tożsamość nie jest więc czymś ostatecznie ustalonym, ale stale podlega zmianom, jest przebudowywana i modyfikowana pod wpływem nowych doświadczeń (Oleś, 2011), co, jak podaje Zygmunt Bauman (2007), niezależnie od tego, czy mówimy o tożsamości osobistej, społecznej czy kulturowej, może być swoistą odpowiedzią na płynną nowoczesność, w której dziś żyjemy.

K. Luyckx (2006) wraz ze współpracownikami stworzył koncepcję formowania się tożsamości osobistej opartą na teorii J. Marcii oraz wyróżnił dodatkowo dwa rodzaje eksploracji oraz dwa rodzaje procesów dotyczących podejmowania zobowiązań. W tym ujęciu zarówno eksploracja, jak i zobowiązanie traktowane są jako złożone i wieloetapowe procesy nawzajem się przenikające i przeplatające w całym okresie dorastania (i później także) na coraz wyższym jakościowo poziomie, czego efektem jest uzyskanie dojrzałej tożsamości (Luyckx i wsp., 2007). Ponadto Luyckx uważa, że eksploracja może mieć charakter nie tylko rozpoznawania coraz to nowych obszarów (eksploracja wszersch - EW), ale także

rozpoznawania specyfiki tych obszarów (eksploracja w głąb - EG). Zobowiązanie, z kolei, przybiera dwie postaci: podejmowania zobowiązania (PZ) – jest to zakres, w jakim jednostka dokonała wyborów dotyczących kwestii ważnych dla rozwoju tożsamości, a następnie identyfikacji z zobowiązaniem (IZ) – jest to stopień, w jakim jednostka identyfikuje się z dokonanymi wyborami, dokonała ich internalizacji oraz ma poczucie pewności, iż dokonane wybory były lub nadal są dla niej odpowiednie. Autorzy wyróżnili ponadto „ciemną stronę” rozwoju tożsamości w postaci eksploracji ruminacyjnej (ER), rozumianej jako przejaw obaw jednostki i doświadczanych przez nią problemów w angażowaniu się w ważne dla rozwoju tożsamości obszary (Luyckx, Schwartz, Berzonsky, Soenens, Vansteenkiste, Smits, Goossens, 2008).

Opierając się na szerszym niż w koncepcji J. Marcii rozumieniu eksploracji i podejmowania zobowiązania, Luyckx ze współpracownikami stworzyli „model podwójnego cyklu formowania się tożsamości” (*dual-cycle model of identity formation*). Pierwszy cykl - cykl formowania zobowiązania, to ten, w którym eksploracja wszerek współwystępuje z podejmowaniem zobowiązań. Odzwierciedla on formowanie się tożsamości w ujęciu J. Marcii. Drugi cykl, określony jako cykl ewaluacji zobowiązania, obejmuje eksplorację w głąb (ocena już podjętych zobowiązań) oraz identyfikację z zobowiązaniami. Procesy te dokonują się zarówno w toku adolescencji, jak i w dorosłości.

Obecnie obserwuje się odraczanie w czasie rozpoczęcia zadań czy ról typowych dla okresu dorosłości (por. Brzezińska, Kaczan, Piotrowski, Rękosiewicz, 2011). Następuje wydłużanie się czasu podejmowania ról charakterystycznych dla adolescencji (tzw. przedłużone moratorium), co w związku ze zmianami społeczno-demograficznymi zaczęto traktować jako zjawisko normatywne. James Jeffrey Arnett (1997) opisuje nową fazę rozwojową – wyłaniającą się dorosłość (*emerging adulthood*) jako normatywny okres w rozwoju

współczesnego człowieka, przypadający na wiek między 20 a 30 lat, po okresie późnej adolescencji a przed wczesną dorosłością. Arnett (2007) wyróżnił cechy charakteryzujące fazę wyłaniającą się dorosłości. Określił ją jako wiek poszukiwania tożsamości, wielości zmian (heterogeniczności), licznych ofert i możliwości działania oraz jednocześnie dużego skupienia na sobie. W fazie tej młodzi ludzie nie podlegają już tak dużej kontroli rodzicielskiej, samodzielnie podejmują decyzje dotyczące ich samych. Arnett argumentuje, że o ile w okresie adolescencji zadania dorosłości podejmuje się rzadko, a w okresie wczesnej dorosłości często, to w wyłaniającej się dorosłości obserwuje się duże zróżnicowanie interindywidualne pod tym względem. Co ciekawe, osoby znajdujące się w tej fazie rozwoju na pytanie o to, czy są już dorośle, odpowiadają zazwyczaj „trochę tak, a trochę nie” (Arnett, 2000, 2001).

Podejmowanie poszukiwania odpowiedzi na pytanie „kim jestem” dokonuje się zarówno w adolescencji, jak i w dorosłości, ale, co istotne, wiek różnicuje natężenie poszczególnych wymiarów tożsamości. Badania (Brzezińska, Piotrowski, 2009) wskazują na spadek natężenia wymiarów eksploracji (wszerz, w głąb i ruminacyjnej) oraz wzrost natężenia podejmowania zobowiązania w kolejnych grupach wiekowych – od wczesnej adolescencji do wczesnej dorosłości. Nowe doświadczenia mogą jednak tę prawidłowość modyfikować. Na przykład, eksploracja jest wśród studentów znacznie wyższa niż u osób pracujących (np. Danielsen, Lorem, Kroger, 2000; Luyckx, Schwartz, Goossens, Pollock, 2008). Z kolei dla sytuacji niezmiennych, stabilnych i przewidywalnych charakterystyczny jest niski poziom eksploracji i silna tendencja do zobowiązań, a w okresie dużego natężenia konfliktów zobowiązania słabną, zwiększa się natomiast siła eksploracji (Kunnen, Wassink, 2003).

Przeprowadzona w Polsce analiza wyników badań uzyskanych przez kobiety i mężczyzn wskazuje na różnice jedynie w zakresie natężenia wszystkich wymiarów eksploracji (Brzeziń-

ska, Piotrowski, Garbarek-Sawicka, Karowska, Muszyńska, 2010). Kobiety uzyskały istotnie wyższe wyniki w odniesieniu do skal eksploracji (wszerz, w głąb i ruminacyjnej). Podobne wyniki uzyskali twórcy skali DIDS (Luyckx, Soenens, Goossens, Beckx, Wouters, 2008), tzn. większe natężenie eksploracji w głąb i eksploracji ruminacyjnej w grupie kobiet. W obydwu badaniach nie stwierdzono różnic ze względu na płeć w natężeniu obu wymiarów zobowiązania.

Temperament ma również swój udział w rozwoju tożsamości. Wyniki badań (Brzezińska, Piotrowski, Garbarek-Sawicka, Karowska, Muszyńska, 2010) wskazują na wysokie natężenie wymiarów eksploracji u osób wysokoreaktywnych i z silną tendencją do perseweracji, przy czym eksploracja ruminacyjna jest najwyższa u osób charakteryzujących się najwyższą reaktywnością emocjonalną. W przypadku skal zobowiązania najwyższe wyniki zanotowano wśród badanych o najwyższej aktywności.

Przedmiotem zainteresowania badaczy są także czynniki rodzinne. Wyniki badań (Liberka, 2007) dotyczących postaw rodziców i stylu wychowania, wskazują, że mniej czasu poświęcanego dziecku, system karania i kontroli jego zachowania są związane z rozwojem tożsamości dyfuzyjnej lub moratoryjnej (w ujęciu Marcii). Młodzież współuczestnicząca w podejmowaniu decyzji bezpośrednio ich dotyczących, najsłabiej spośród innych grup kontrolowana przez rodziców, karana przez rodziców bardziej karami słownymi niż karami w formie zakazów i pozbawienia oraz karami o najsłabszym natężeniu to młodzież, u której rozwijała się tożsamość osiągnięta. Z tożsamością osiągniętą najwyżej korelował styl wychowania zwany stylem demokratycznym. Rozwojowi tożsamości dyfuzyjnej sprzyja z kolei styl liberalny oraz niekonsekwentny, a także styl silny autorytarny. Z kolei wyniki badań zespołu z Leuven (Luyckx i wsp., 2007) wskazują, że nadmierna kontrola rodzicielska jest związana z niskim poziomem podejmowania zobowiązań oraz identyfikacji z zobowiązaniami.

We wszystkich powyżej przytoczonych badaniach grupę badaną stanowiły osoby sprawne intelektualnie. Niewiele jest doniesień z badań tożsamości osób z niepełnosprawnością intelektualną. Dostępne są przede wszystkim wyniki badań lub rozważania teoretyczne dotyczące „tożsamości osoby niepełnosprawnej”, a nie „tożsamości w ogóle” (np. Frąckowiak, 1996; Julius, 2000; Craig, Draig, Withers, Hatton, Limb, 2002). Nieliczne badania stanowią wstępną diagnozę tożsamości u osób z niepełnosprawnością intelektualną. Na przykład, badania młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim (Levy-Schiff, Kedem, Sevilleia, 1990) wskazują na duże zróżnicowanie profili tożsamości u badanych i nie dają jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o zależność rozwoju tożsamości od poziomu funkcjonowania intelektualnego – wyniki osób z niepełnosprawnością różnią się od wyników osób sprawnych intelektualnie (zarówno rówieśników, jak i młodszych badanych), ale badacze dużą różnorodność w wynikach grupy właściwej tłumaczą także takimi zmiennymi, jak przystosowanie społeczne i ogólny poziom funkcjonowania.

Nie jest także jednoznacznie potwierdzona zależność rozwoju tożsamości od rozwoju poznawczego. Niektóre badania, (np. Slugoski, Marcia, Koopman, 1984) wskazują, że wraz z rozwojem poznawczym wzrasta częstość pojawiania się statusu tożsamości osiągniętej u młodzieży. Nie zauważono z kolei takiej bezpośredniej zależności w badaniu tożsamości etnicznej dzieci (Ocampo, Kniht, Bernal, 1997) – tu badacze podejrzewają, że na rozwój tożsamości większy wpływ mogą mieć inne aspekty rozwoju, np. rozwijanie się umiejętności uczenia się społecznego.

Z jednej strony nie ma więc dowodów empirycznych na to, że u osób z niepełnosprawnością intelektualną tożsamość się nie rozwija, czy że są one jej pozbawione. Z drugiej, niewielka aktywność badaczy w tym obszarze może wskazywać na takie przekonanie. Jednocześnie, zakłada się we współczesnych koncepcjach niepełnospraw-

ności intelektualnej, że osoby nią dotknięte, mimo ograniczeń w funkcjonowaniu intelektualnym, są w stanie się rozwijać, a granice tego rozwoju nie są znane (Kowalik, 2006). Sama nazwa, obowiązująca dzisiaj (po oligofrenii, niedorozwoju umysłowym, upośledzeniu umysłowym) ma wskazywać na to, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną są „nie w pełni sprawne”, mają ograniczenia jedynie w zakresie funkcjonowania intelektualnego. Przy odpowiednim wsparciu społecznym mogą się rozwijać (por. Schuppener, 2009; Markowetz, 2000) i uniknąć pojawienia się wtórnych skutków niepełnosprawności, np. w postaci zahamowania procesu kształtowania się tożsamości (Rękosiewicz, 2011a, 2011b).

Współcześnie w koncepcjach niepełnosprawności intelektualnej zwraca się uwagę szczególnie na samostanowienie jako kompetencję społeczną (por. Shogren, Lopez, Wehmeyer, Little, Pressgrove, 2006). Samostanowienie, a więc samodzielne decydowanie i dokonywanie wyborów życiowych ma szczególne znaczenie w koncepcjach normalizacji życia osób z niepełnosprawnością intelektualną (Dykcik, 2005). Idea samostanowienia wpisuje się w założenie będące podstawą badania opisanego w tym artykule – założenia o tym, że dla budowania tożsamości istotna jest eksploracja, możliwość dokonywania porównań społecznych, nabywanie nowych doświadczeń, uczenie się społeczne, podejmowanie choćby drobnych, ale samodzielnych wyborów. Z kolei czynnik ryzyka dla budowania tożsamości stanowi np. poczucie inności (Stelter, 2007) czy wysoki poziom lęku, zwiększa się bowiem wtedy natężenie eksploracji ruminacyjnej (Brzezińska, Piotrowski, Garberek-Sawicka, Karowska, Muszyńska, 2010).

Mechanizm budowania tożsamości przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną zdaje się być zależny zarówno od możliwości i umiejętności samostanowienia (wynikających np. ze sposobu wychowania), jak i od głębokości niepełnosprawności intelektualnej. Przy głębokim stopniu trudno o diagnozę tożsamości w ogóle,

ale przy lekkim czy umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, tożsamość zdaje się być bardziej zależna od czynników środowiskowych, takich jak postawy rodzicielskie, styl wychowania, stopień opieki i kontroli rodzicielskiej.

Celem moich badań była diagnoza wymiarów i statusów tożsamości osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, w wieku późnej adolescencji i wylaniającej się dorosłości. Pytania badawcze, na które poszukiwałam odpowiedzi, były następujące:

1. Czy i jakie istnieją różnice w zakresie wymiarów tożsamości między dwiema porównywanymi grupami wiekowymi?
2. Czy i jakie istnieją różnice w zakresie statusów tożsamości między dwiema porównywanymi grupami wiekowymi?

Hipotezy badawcze brzmią następująco:

1. Osoby starsze (wylaniająca się dorosłość) charakteryzuje niższy niż osoby młodsze (późna adolescencja) poziom eksploracji wszerz i w głąb i eksploracji ruminacyjnej oraz wyższy poziom obu wymiarów dotyczących zobowiązań.
2. U osób starszych częściej niż u osób młodszych pojawia się status tożsamości osiągniętej.

METODA

W doborze grupy badanej kierowano się dwoma kryteriami: wiekiem (dwie grupy wiekowe) oraz stwierdzonym poziomem niepełnosprawności intelektualnej w stopniu lekkim (posiadanie orzeczenia o stopniu niepełnosprawności). Przebadano 12 osób w wieku od 16 do 25 lat. Osoby te podzielono na dwie grupy różniące się wiekiem: grupa A – osoby w fazie późnej adolescencji (16-19 lat) i grupa B – osoby w fazie wylaniającej się dorosłości (20-25 lat).

Badania przeprowadzono od kwietnia 2010 do stycznia 2011 roku. Jako narzędzie badawcze posłużył autorski indywidualny wywiad pogłębiony, bazujący na *Skali Wymiarów Roz-*

woju Tożsamości (*Dimensions of Identity Development Scale – DIDS*), stworzonej przez Koenę Luyckxa i wsp. - badaczy z Uniwersytetu w Leuven w Belgii (Luyckx, Schwartz, Berzonsky, Soenens, Vansteenkiste, Smits, Goosens, 2008). Skala, w przeciwieństwie do innych narzędzi badających poczucie tożsamości, obejmuje również dezadaptacyjną formę eksploracji – eksplorację ruminacyjną (ER). Pozostałe wymiary mierzone przez skalę to eksploracja wszerz, eksploracja w głąb, podejmowanie zobowiązań i identyfikacja z zobowiązaniem. Autorami polskiej adaptacji Skali *DIDS* są Anna I. Brzezińska oraz Konrad Piotrowski (Brzezińska, Piotrowski, 2010).

Wywiad toczył się wokół tematów związanych z życiem codziennym, takich jak: własny pokój lub własne miejsce w domu, obowiązki i przyjemności, kontakty rodzinne i pozarodzinne, ubiór, kupowanie jedzenia, przygotowywanie jedzenia oraz sprzątanie po jedzeniu. Osoba badana miała opowiedzieć, czy i w jakim stopniu poszukuje różnych alternatyw działania w każdym z powyższych obszarów (EW), czy samodzielnie podejmuje wstępne decyzje i czego te decyzje dotyczą najczęściej (PZ), czy samodzielnie dokonuje wstępnej oceny swoich wyborów (EG), czy samodzielnie dokonuje ostatecznych wyborów (IZ) oraz czy ma obawy związane z podejmowaniem tych działań (ER). Rozmowy trwały średnio 30 minut.

Narzędzie to, podobnie jak kwestionariusz *DIDS*, posiada pięć skal (EW, EG, ER, PZ, IZ), w związku z czym uzyskuje się pięć oddzielnych wyników, po jednym dla każdej skali. Nie oblicza się wyniku ogólnego. Wynikiem każdej skali jest uzyskana w niej liczba punktów. Na każde z pytań udziela się jednej z sześciu odpowiedzi – od „zdecydowanie tak” do „zdecydowanie nie” i uzyskuje od 1 do 6 punktów. Rozmowa toczy się w obrębie siedmiu obszarów tematycznych, w związku z czym wynik minimalny dla każdej skali we wszystkich obszarach tematycznych łącznie wynosi 7 pkt., a maksymalny 42 pkt. Na-

stępnie wyniki każdej z osób zostały przeliczone na dane procentowe. Wysokie wyniki oznaczają wysokie natężenie czynników, a wyniki niskie - niskie natężenie.

Wywiady zostały przeprowadzone w warsztatach terapii zajęciowej oraz w szkole specjalnej w dużym mieście. Badanie przeprowadzała jedna osoba, autorka tej pracy. Do badania dochodziło po uzyskaniu zgody od dyrekcji ośrodków i szkół, rodziców osób badanych oraz od samych osób badanych. Wszystkie osoby zostały poinformowane o możliwości rezygnacji z udziału w badaniu mimo wyrażenia zgody, bez podawania powodu, także w trakcie trwania badania. Żadna z osób badanych nie zrezygnowała z udziału w badaniu. Osoby badane podchodziły do wywiadu z dużym zaangażowaniem i zainteresowaniem, otwarcie opowiadały o sobie, swoich doświadczeniach i odczuciach. Co ciekawe, każda z 12 osób badanych po zakończeniu rozmowy wyrażała swoje zadowolenie z udziału w badaniu i możliwości porozmawiania na temat, na który, jak mówili badani, z nikim do tej pory nie rozmawiali.

WYNIKI

Wiek jako czynnik różniący charakterystyki tożsamości

W Tabeli 1. przedstawiono wyniki poszczególnych osób badanych, przy podziale na dwie grupy, zgodnie z wiekiem.

Pierwsza hipoteza mówiła o różnicowaniu natężenia wymiarów tożsamości przez wiek. Założono, zgodnie z teorią, że wraz z wiekiem wzrasta poziom zobowiązań i zmniejsza się poziom eksploracji. Założenie to zostało potwierdzone w odniesieniu do skal zobowiązania, jednak różnice w średnich wymiarach tożsamości pomiędzy grupami nie są duże (Ryc.1.)

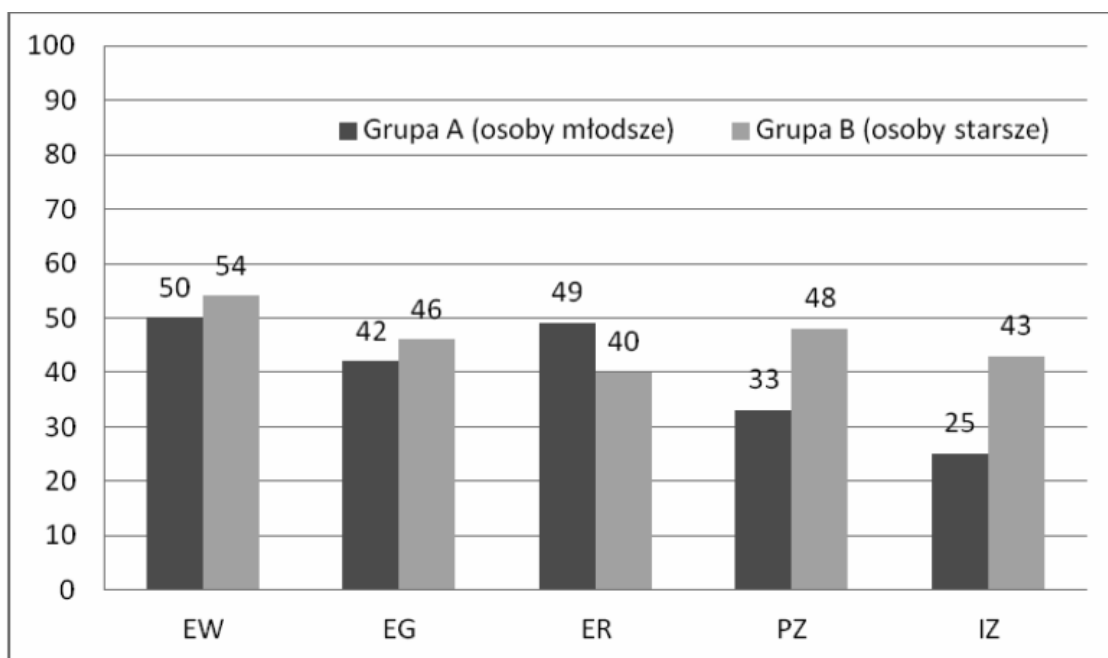
Różnice te w trakcie rozmowy szczególnie zaznaczały się w postaci wyrażania niezgody na postępowanie rodziców, nadmierne, zdaniem badanych, kontrolowanie ich i podejmowanie za nich decyzji, np.:

Studia Psychologiczne, t. 50 (2012), z. 3, s. 49–62

Tabela 1. Wymiary oraz statusy tożsamości osób badanych

Grupa	Nr osoby badanej	EW (%)	EG (%)	ER (%)	PZ (%)	IZ (%)	Status tożsamości (diagnoza indywidualna)	Status tożsamości (analiza skupień)	Wiek	Płeć
A	1	60	54	40	32	20	Moratoryjna	Ruminacyjna	16	K
	2	40	37	57	31	31	Ruminacyjna	Ruminacyjna	16	K
	3	68	57	34	46	37	Moratoryjna	Osiągnięta	16	M
	4	37	37	57	23	17	Ruminacyjna	Ruminacyjna	17	K
	5	34	31	60	40	26	Ruminacyjna	Ruminacyjna	16	M
	6	60	37	46	23	20	Moratoryjna	Ruminacyjna	16	M
B	7	57	48	17	57	46	Moratoryjna	Osiągnięta	25	K
	8	60	48	26	54	43	Rozproszona	Osiągnięta	25	K
	9	57	54	46	46	46	Rozproszona	Osiągnięta	25	M
	10	46	37	51	40	37	Rozproszona	Ruminacyjna	24	M
	11	34	34	60	34	31	Ruminacyjna	Ruminacyjna	25	K
	12	68	57	40	57	57	Rozproszona	Osiągnięta	23	M

Źródło: opracowanie własne

Ryc. 1. Wymiary tożsamości w grupach osób młodszych i starszych

Źródło: opracowanie własne

„Lubię słuchać muzyki, ogólnie to lubiłem zawsze, ale odkąd zacząłem pisać, to lubię bardziej. Bo piszę własne teksty. Po gimnazjum jakoś tego potrzebowałem. Usiadłem, otwarłem zeszyt i tak jakoś od słowa, do słowa... i nie wiedziałem, czy coś mi wyjdzie i piszę nadal. I to w jakiś sposób pomaga, bo jak człowiek nie miał z kim iść pogadać, no to tu się napisze o tym, to się wyrzuci, to jakoś na duszy było lżej (...) jak mama się dowiedziała, to nie była zbyt zadowolona, bo to głupoty jakieś. Ja czułem, że mi to potrzebne i pisałem, i nawet nikt o tym nie wiedział. Teraz nawet bardziej, tak sam dla siebie.”

Osoba nr 12, 23 lata

„Nie... nie bardzo szykuję kolację... Raz szykowałam i się tak denerwowałam, bo mama patrzyła... Tak bardzo, że mi się ręce trzęsły, aż tak. Się zacięłam, ale tak lekko, nożem w rękę i krew leciała. I pod wodę. I mama mówi, że mam już nie robić nic w kuchni (...). Czasem coś robiłam, jak mamy nie było w domu, tylko z tatą, ale to przedtem. Teraz nie wchodzę, nie, nic nie ruszam tam.”

Osoba nr 4, 17 lat

Diagnoza wymiarów tożsamości osób badanych umożliwiła w dalszej kolejności dokonanie diagnozy statusu tożsamości. W pierwszej kolejności, dokonano analizy wyników każdej osoby oddzielnie, a w drugim kroku wykonano analizę skupień na przypadkach wg metody k-średnich.

Diagnoza indywidualnych charakterystyk tożsamości

Gdy analizie poddano oddzielnie wyniki każdej z 12 zbadanych osób, okazało się, że mimo tego, że grupa badana jest mała, zauważyć można w niej znaczne interindywidualne różnice w natężeniu wymiarów tożsamości i rodzaju statusu tożsamości. U osób badanych wyróżniono w ten sposób trzy rodzaje statusów tożsamości: moratoryjną, ruminacyjną, lub rozproszoną. Osoby, których tożsamość określono w toku interpreta-

cji wyników jako moratoryjną, uzyskały dosyć wysokie wyniki na skalach eksploracji oraz niskie na pozostałych. Są to osoby stale poszukujące najbardziej dla siebie odpowiednich ról życiowych, dokonujące eksploracji, ale nie podejmujące jeszcze zobowiązań. Są to osoby z młodziej grupy wiekowej – jedna kobieta (nr 1) i dwóch mężczyzn (nr 3 i 6) oraz jedna kobieta ze starszej grupy wiekowej (nr 7).

Osoby z tożsamością ruminacyjną pochodzą również w większości z młodziej grupy wiekowej (dwie kobiety - nr 2, 4, jeden mężczyzna - nr 5, oraz jedna kobieta jest ze starszej grupy wiekowej - nr 11). Osoby należące do tego skupienia uzyskały najwyższy, w porównaniu do pozostałych grup, wynik na skali eksploracji ruminacyjnej oraz najniższy wynik na dwóch skalach zobowiązania. Osoby nr 8, 9, 10 i 12 scharakteryzować można jako osoby posiadające tożsamość rozproszoną. Są to osoby ze starszej grupy wiekowej (trzech mężczyzn -nr 9, 10, 12 i jedna kobieta - nr 8). W porównaniu z innymi osobami uzyskują one dosyć niskie wyniki na skalach EW i EG, a przede wszystkim niskie wyniki na skalach PZ i IZ.

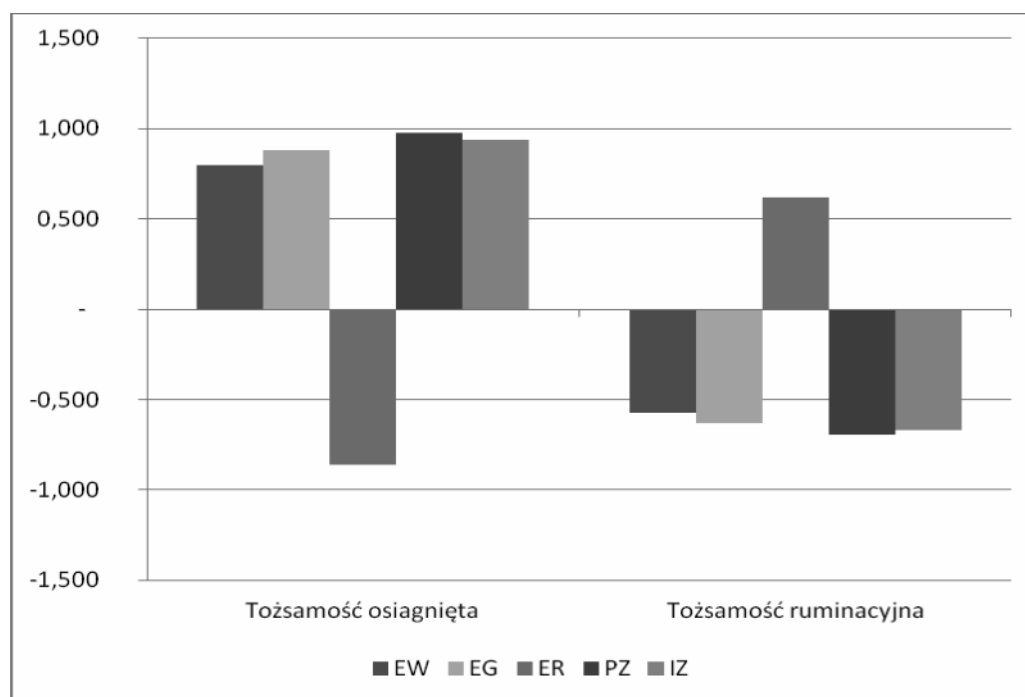
Statusy tożsamości a wiek

W kolejnym kroku wykonano analizę skupień na przypadkach wg metody k-średnich (po transformacji wyników surowych na wyniki „z”), która wyróżniła dwie podgrupy, odpowiadające dwóm statusom tożsamości – tożsamości osiągniętej i ruminacyjnej (Ryc. 2.)

Większość, bo 4 osoby (na 5) w skupieniu pierwszym (tożsamość osiągnięta), zgodnie z przewidywaniami, stanowią osoby ze starszej grupy wiekowej. Z kolei w skupieniu drugim większość (5 osób na 7) stanowią osoby z młodziej grupy wiekowej (Ryc. 2.).

Tożsamość osiągniętą (skupienie nr 1) uzyskało 5 osób, co stanowi 42% wszystkich osób z niepełnosprawnością ($n_{og}=12$). Osoby z tożsamością osiągniętą podjęły zobowiązania oraz

Ryc. 2. Statusy tożsamości na podstawie analizy skupień

Źródło: opracowanie własne

identyfikują się z nimi, na co wskazują wysokie wyniki PZ i IZ. Jednocześnie osoby te nadal poszukują najlepszych wyborów i stale analizują, czy dotychczasowe zobowiązania są zgodne z ich oczekiwaniami (wysokie wyniki EW i EG). Niski poziom na skali ER świadczy o tym, że osobom tym towarzyszy niski poziom lęku i obaw związanych z własną przyszłością. W grupie tej znalazły się 2 kobiety i 3 mężczyzn. Wszystkie osoby w tej grupie posiadają rodzeństwo. Zarówno ojcowie, jak i matki badanych mają wykształcenie zawodowe lub średnie. Wszyscy ojcowie pracują lub dawniej pracowali. Żadna z tych osób nie ma w rodzinie innej osoby niepełnosprawnej lub chorej przewlekle.

Tożsamość ruminacyjną (skupienie nr 2) przejawia 7 osób, co stanowi 58% badanych ($n_{og} = 12$). Osoby należące do tego skupienia uzyskały wysoki wynik na skali ER oraz niskie

wyniki na skalach EW, EG, PZ i IZ. Osoby te są pełne obaw i lęków przed przyszłością. Te obawy potencjalnie zaburzają proces dalszego rozwoju w kierunku statusów rozwojowo wyższych. W grupie tej znalazły się 4 kobiety i 3 mężczyzn. Wszystkie te osoby posiadają rodzeństwo i urodziły się jako pierwsze lub drugie dziecko w rodzinie. Większość matek i ojców osób badanych ma wykształcenie średnie. Wszyscy ojcowie i większość matek jest lub była aktywna zawodowo. Trzy osoby w grupie mają w rodzinie osoby niepełnosprawne lub przewlekle chore.

PODSUMOWANIE WYNIKÓW

Uzyskane wyniki pozwalają na częściowe potwierdzenie obydwu hipotez badawczych. Po pierwsze, okazało się, że osoby młodsze i starsze różnią się pod względem natężenia poszczegól-

nych wymiarów tożsamości. Założenie o wzroście poziomu zobowiązań i zmniejszaniu się poziomu eksploracji wraz z wiekiem zostało potwierdzone jedynie w odniesieniu do skal zobowiązania. Druga hipoteza dotyczyła różnic w zakresie statusów tożsamości w dwóch grupach wiekowych, a w szczególności tego, że u osób starszych częściej niż u osób młodszych pojawia się status tożsamości osiągniętej. Hipotezę tę potwierdza analiza skupień przeprowadzona na wszystkich osobach. Analiza ta, będąca metodą grupowania elementów ze względu na ich podobieństwo, wyróżniła dwa statusy tożsamości – osiągniętą (wysoki poziom EW i EG, bardzo wysoki poziom PZ i IZ) i ruminacyjną (bardzo wysoki poziom ER). Większość grupy z tożsamością osiągniętą stanowią osoby starsze.

Inaczej określono statusy tożsamości badanych, gdy dokonano diagnozy statusów oddzielnie, dla każdego badanego. Wyróżniono wtedy wśród badanych osoby z jednym z trzech rodzajów statusów: 4 osoby z tożsamością ruminacyjną (bardzo wysoki poziom ER), 4 osoby z moratoryjną (dosyć wysoki poziom EW i EG, niski pozostałych) oraz 4 osoby z rozproszoną (niski poziom EW, EG, PZ, IZ). Młodsze osoby uzyskały status tożsamości ruminacyjnej (3 osoby na 6) lub moratoryjnej (3 osoby na 6), a w grupie osób starszych pojawiła się tożsamość rozproszona (4 na 6 osób ze starszej grupy).

WNIOSKI I DYSKUSJA

Badania, ze względu na małą grupę badawczą, mogą być traktowane jedynie jako wstęp do dalszych badań. Wyniki ukazują jednak pewien obraz tożsamości osób z niepełnosprawnością intelektualną. Po pierwsze, obecność osiągniętego, a więc bardziej dojrzałego statusu tożsamości w starszej grupie (wyodrębnionego w wyniku analizy skupień) sugeruje, że optymalne ukształtowanie tożsamości jest możliwe mimo obniżonego poziomu funkcjonowania intelektualnego. Osoby starsze częściej niż młodsze podejmują

samodzielne decyzje oraz częściej mają poczucie pewności, iż dokonane wybory były lub nadal są dla nich odpowiednie, co jest zgodne z założeniami teorii statusów tożsamości (Brzezińska, Piotrowski, 2009), a także z wynikami badań uzyskanymi przez innych badaczy (np. Luyckx, Schwartz, Berzonsky, Soenens, Vansteenkiste, Smits, Goossens, 2008). Wyniki badania wskazują także na różnorodność w zakresie pojedynczych profili tożsamości młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, co jest zgodne z wynikami innych badań (Levy-Schiff, Kedem, Sevilla, 1990).

Po drugie, istotny wydaje się fakt, co pokazuje tak analiza skupień, jak i indywidualna diagnoza, że aż 7 osób po dokonaniu analizy skupień i 4 osoby przy diagnozie indywidualnej cechowały się tożsamością ruminacyjną. Status ten charakteryzuje się wysokim poziomem eksploracji ruminacyjnej przy niskim poziomie natężenia pozostałych wymiarów. Sama ruminacja jest interpretowana jako tendencja do rozpamiętywania negatywnych doświadczeń (Broderick, 2004). Mówi się także o myśleniu ruminacyjnym, rozumianym jako powtarzające się koncentrowanie uwagi na odczuwanych negatywnych emocjach, ich źródłach i spodziewanych skutkach (Nolen-Hoeksema, 1991). Traktuje się ją jako istotny czynnik potencjalnie wzbudzający nawroty zaburzeń afektywnych (por. Sęk, 2006) lub czynnik ryzyka pojawienia się wyuczonej bezradności (por. Jarmakowski, 2011). Dosłownie angielskie *ruminatio*n po polsku znaczy tyle co „przeżuwanie”, ruminację można rozumieć więc dosłownie jako „przeżuwanie emocji”. Wysoki poziom eksploracji ruminacyjnej wiąże się właśnie z natężeniem negatywnych emocji – lęku, obaw hamujących dalszą eksplorację i podejmowanie zobowiązań. Tego typu niepewność koreluje wysoko ujemnie z samooceną (Luyckx, Schwartz, Berzonsky, Soenens, Vansteenkiste, Smits, Goossens, 2008).

Wysoki poziom eksploracji ruminacyjnej oraz częstość występowania statusu tożsamości

ruminacyjnej wśród badanych może pojawiać się np. jako skutek licznych powtarzających się negatywnych doświadczeń związanych z eksplorowaniem i podejmowaniem zobowiązań, w postaci np. niezadowolenia osób znaczących, ograniczania pól eksploracji, nadmiernej kontroli, braku wyrażania zadowolenia z efektów eksploracji, braku ofert umożliwiających wykorzystanie zdobytych doświadczeń, zawstydzania, surowego karania. Może to być, jak wynika z relacji osób badanych, np. karcenie przy innych, nadmierne i zbyt częste kontrolowanie, zakazywanie przez opiekunów podejmowania aktywności po pojedynczej porażce, ale także wyśmiewanie, sugestie albo wprost wyrażana niewiara w umiejętności osoby, podkreślanie inności, bycia gorszym, kwestionowanie potrzeb eksplorowania, podważanie możliwości czy umiejętności samodzielnego podejmowania decyzji. Przykłady te wskazują, że wysoki poziom eksploracji ruminacyjnej w badanej grupie może być efektem oddziaływania środowiska, w którym osoby te żyją, a nie bezpośrednim, pierwotnym skutkiem niepełnosprawności intelektualnej.

Podstawowym mankamentem powyższego badania jest mała grupa badana. 12 osób, to zbyt mała grupa, aby dokonywać jakichkolwiek uogólnień. Z całą pewnością jednak wyniki badań pokazują pewien obraz, a mianowicie, że tożsamość osób z niepełnosprawnością intelektualną podlega zmianom wraz z wiekiem oraz wskazują na to, że możliwy jest rozwój ich tożsamości w kierunku tożsamości osiągniętej, dojrzałej. Ponadto wiedza o swoistym *błędnym kole* (niepełna wiedza i błędne wyobrażenie dotyczące pierwotnych skutków niepełnosprawności intelektualnej → nadmierne generalizacje → oddziaływanie otoczenia na osobę niepełnosprawną → wywołanie i nasilenie lęku i tendencji ruminacyjnych u osoby → potwierdzenie błędnego wyobrażenia dotyczącego niepełnosprawności) wzmagającym natężenie eksploracji ruminacyjnej wydaje się szczególnie istotna dla specjalistów w zakresie

rehabilitacji i wspomagania rozwoju, a także dla rodziców i nauczycieli dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w zakresie opieki, wychowania i edukacji (Rękosiewicz, Brzezińska, 2012 – w druku).

Badania, zgodnie ze swoimi założeniami, nie wyjaśniają przyczyn pojawienia się specyficznych statusów tożsamości w tej grupie, a jedynie je rozpoznają. Można przypuszczać, że źródeł rozwoju danego statusu tożsamości należy poszukiwać nie w samej niepełnosprawności intelektualnej, ale w reakcji najbliższego otoczenia społecznego na niepełnosprawność dziecka, a potem nastolatka i młodego dorosłego. Potrzebne są dalsze badania, z większą grupą badawczą i zaprojektowanie w planie podłużnym - poszukujące kluczowych czynników, głównie po stronie środowiska społecznego osoby oraz mechanizmów kształtowania się tożsamości wśród młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną. Weryfikacji empirycznej wymaga pytanie o to, co ma większy udział w budowaniu tożsamości osobistej - cechy podmiotowe badanych osób, w tym ograniczenia w sferze funkcjonowania intelektualnego, czy cechy otoczenia, związane np. z opieką, procesem wychowania i edukacji, w tym z kontrolą ze strony opiekunów i innych osób znaczących.

LITERATURA

- Arnett, J. J. (1997). Young people's conceptions of the transition to adulthood. *Youth and Society*, 29, 1 - 23.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55 (3), 469 – 480.
- Arnett, J. J. (2001). Conceptions of the transition to adulthood: perspectives from adolescence through midlife. *Journal of Adult Development*, 8 (2), 133 – 143.
- Arnett, J. J. (2007). Afterward: aging out of care- toward realizing the possibilities of emerging adulthood. *New directions for youth development*, 113, 151 - 161.

- Bauman, Z. (2007). *Tożsamość. Rozmowy z Benedetto Vecchim*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo psychologiczne (przekład: Jacek Łaszcz).
- Bosma, H. A., Kunnen, S. E. (2001). Determinants and mechanisms in ego identity development: A review and synthesis. *Developmental Review*, 21, 39 - 66.
- Broderick, P. C. (2004). A prospective study of rumination and depression in early adolescence. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 9 (3), 383 - 394.
- Brzezińska, A. I., Kaczan, R., Piotrowski, K., Pluta, J., Rycielski, P., Sijko, K. (2010). Założenia i cele projektu *Ogólnopolskie badanie sytuacji, potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych*. *Polityka Społeczna - numer monograficzny pt.: Diagnoza potrzeb i podstawy interwencji społecznych na rzecz osób z ograniczeniami sprawności*, 3-6.
- Brzezińska, A. I., Kaczan, R., Piotrowski, K., Rękosiewicz, M. (2011). Odroczone dorosłość: fakt czy artefakt? *Nauka*, 4, 67 - 107.
- Brzezińska, A. I., Piotrowski, K. (2009). Diagnoza statusów tożsamości w okresie adolescencji, wyłaniającej się dorosłości i wczesnej dorosłości za pomocą *Skali Wymiarów Tożsamości (DIDS)*. *Studia Psychologiczne*, 47 (3), 93 - 109.
- Brzezińska, A. I., Piotrowski, K. (2010). Polska adaptacja Skali Wymiarów Rozwoju Tożsamości (DIDS). *Polskie Forum Psychologiczne*, 15 (1), 66 - 84.
- Brzezińska, A. I., Piotrowski, K., Garbark-Sawicka, E., Karowska, K., Muszyńska, K. (2010). Wymiary tożsamości a ich podmiotowe i kontekstowe korelaty. *Studia Psychologiczne*, 49 (1), 81 - 93.
- Craig, J., Draig, F., Withers, P., Hatton C., Limb, K. (2002). Identity conflict in people with intellectual disabilities: what role do service-providers play in mediating stigma? *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 15, 61 - 72.
- Danielsen, L. M., Lore, A. E., Kröger J. (2000). The impact of social context on the identity-formation process of Norwegian late adolescents. *Youth & Society*, 31 (3), 332 - 362.
- Dykcik, W. (2005). *Pedagogika specjalna wobec aktualnych sytuacji i problemów osób niepełnosprawnych*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego.
- Erikson, E. H. (2000). *Dzieciństwo i społeczeństwo*. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS (przekład Przemysław Hejmej).
- Frąckowiak, T. (1996). Tożsamość człowieka upośledzonego umysłowo: niezrozumiała odmienność, kryzys identyfikacyjny i edukacyjny dylemat. W: W. Dykcik (red.) *Społeczeństwo wobec autonomii osób niepełnosprawnych. Od diagnoz do prognoz i do działań*. Poznań: Wydawnictwo ERUDITUS (s. 61 - 70).
- GUS (2003). *Osoby niepełnosprawne oraz ich gospodarstwa domowe 2002*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Jarmakowski, T. (2011). Rola myślenia ruminacyjnego w podatności na wyuczoną bezradność. *Studia Psychologiczne*, 49 (1), 61 - 72.
- Julius, M. (2002). Identität, Selbstkonzept von Menschen mit geistiger Behinderung. *Behindertenpädagogik*, 39 (2), 175-194.
- Kowalik, S. (2006). *Psychologia niepełnosprawności umysłowej*. W: H. Sęk (red.), *Psychologia kliniczna* (tom 2), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kunnen, E. S., Wassink, M. E. K. (2003). An analysis of identity change in adulthood. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 3 (4), 347 - 366.
- Levy-Schiff, R., Kedem, P., Sevilia, Z. (1990). Ego identity in mentally retarded adolescents. *American Journal on Mental Retardation*, 94 (5), 541 - 549.
- Liberska, H. (2007). Kształtowanie się tożsamości a styl wychowania w rodzinie. W: B. Harwas-Napierała, H. Liberska (red.), *Tożsamość a współczesność. Nowe tendencje i zagrożenia* (s. 53 - 74). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Im. Adama Mickiewicza.
- Luyckx, K., Goossens, L., Soenens, B. (2006). A developmental contextual perspective on identity construction in emerging adulthood: change dynamics in commitment formation and commitment evaluation. *Developmental Psychology*, 42 (2), 366 - 380.
- Luyckx, K., Schwartz, S. J., Goossens, L., Pollock, S. (2008). Employment, sense of coherence and identity formation: contextual and psychological processes on the pathway to sense of adulthood. *Journal of Adolescent Research*, 23 (5), 566 - 591.

- Luyckx, K., Schwartz, S. J., Berzonsky, M. D., Soenens, B., Vansteenkiste, M., Smits, I., Goossens, L. (2008). Capturing ruminative exploration: extending the four-dimensional model of identity formation in late adolescence. *Journal of Research in Personality, 42*, 58 – 82.
- Luyckx, K., Soenens, B., Goossens, L., Beckx, K., Wouters, S. (2008). Identity exploration and commitment in late adolescence: correlates of perfectionism and mediating mechanisms on the pathway to well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology, 27* (4), 336 – 361.
- Luyckx, K., Soenens, B., Vansteenkiste, M., Goossens, L., Berzonsky, M. D. (2007). Parental psychological control and dimensions of identity formation in emerging adulthood. *Journal of Family Psychology, 21* (3), 546 – 550.
- Marcia, J. E. (2002). Identity and psychosocial development in adulthood, *Identity: An International Journal of Theory and Research, 2* (1), 7 - 28.
- Markowetz, R. (2000). Identität, soziale Integration und Entstigmatisierung. *Gemeinsam Leben: Zeitschrift für integrative Erziehung, 3*, 112-120.
- Nolen-Hoeksema, S. (2000). The role of rumination in depressive disorders and mixed depressive/anxiety symptoms. *Journal of Abnormal Psychology, 109*, 504 – 511.
- Ocampo, K. A., Knight, G. P., Bernal, M. E. (1997). The development of cognitive abilities and social identities in children: the case of ethnic identity. *International Journal of Behavioral Development, 21* (3), 479 – 500.
- Oleś, P. K. (2011). *Psychologia człowieka dorosłego*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Naukowe.
- Piotrowski, K. (2010). *Wkraczanie w dorosłość. Tożsamość i poczucie dorosłości młodych osób z ograniczeniami sprawności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Rękosiewicz, M. (2011a). „Kim jestem?” Tożsamość nastolatków z niepełnosprawnością intelektualną, *Remedium, 4* (218), 6-7.
- Rękosiewicz, M. (2011b). Pierwotne i wtórne skutki niepełnosprawności intelektualnej, *Remedium, 6* (220), 28 – 29.
- Rękosiewicz, M., Brzezińska, A. I. (2011 - w druku). Kształtowanie się tożsamości w okresie dzieciństwa i dorastania u osób z niepełnosprawnością intelektualną: rola rodziny i szkoły. *Studia Edukacyjne*.
- Schuppener, S. (2009). Muss die Identität bei Menschen mit geistiger Behinderung beschädigt sein? W: G. Dobsław, T. Klaus (red.), *Identität, geistige Behinderung und seelische Gesundheit. Dokumentation der Arbeitstagung der DGSG am 14.11.2008 in Kassel*, 45-57. Berlin: Eigenverlag der DGSG.
- Sęk, H. (2006). Psychologia zaburzeń afektywnych. W: H. Sęk (red.) *Psychologia kliniczna* (s. 100 – 119). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Shogren, K. A., Lopez, S. J., Wehmeyer, M. L., Little, T. D., Pressgrove, C. L. (2006). The role of positive psychology constructs in predicting life satisfaction in adolescents with and without cognitive disabilities: an exploratory study, *The Journal of Positive Psychology, 1* (1), 37 – 52.
- Sikora, K. (2008). Tożsamość jako przedmiot badań psychologii. W: D. Kubacka-Jasiecka, M. Kuleta (red.) *W kręgu psychologicznej problematyki tożsamości*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Slugoski, B. R., Marcia, J. E., Koopman, R. F. (1984). Cognitive and social interactional characteristics of ego identity statuses in college males. *Journal of Personality and Social Psychology, 47* (3), 646 – 661.
- Stelter, Ż. (2007). Budowanie tożsamości przez osoby niepełnosprawne. W: B. Harwas-Napierała, H. Liberska (red.), *Tożsamość a współczesność. Nowe tendencje i zagrożenia* (s. 181 - 205). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Im. Adama Mickiewicza.
- Stephen, J., Fraser, E., Marcia, J. E. (1992). Lifespan identity development: variables related to Moratorium-Achievement (MAMA) cycles, *Journal of Adolescence, 15*, 283 – 300.
- Waterman, A. (1999). Identity, identity statuses, and identity status development: a contemporary statement. *Developmental Review, 19*, 591 - 621.

Małgorzata Rękosiewicz

Psychology Institute
Faculty of Social Sciences
Adam Mickiewicz University in Poznań

CHARACTERISTICS AND IDENTITY STATUS OF YOUNG PEOPLE WITH INTELLECTUAL DISABILITY

ABSTRACT

The paper presents the results of a research into the formation of identity of people with intellectual disability during the periods of late adolescence and emerging adulthood. The study involved 12 individuals with mild intellectual disability. As a research tool there was used an individual in-depth interview based on the idea of five dimensions of identity by the *Dimensions of Identity Development Scale (DIDS)*, by K. Luyckx et al (2008). Results show the dependence of the dimensions of identity and the statuses of identity on the age. Results also show that in spite of intellectual disability there is a possibility to develop the achieved identity.

Key words: commitment, emerging adulthood, exploration, identity status, intellectual disability, late adolescence